

آشیانه سیم‌رغ

جشنواره فجر در دهه ۶۰ چه مسیری را طی کرد

گزارش

سعید مروتی

روزنامه‌نگار

جشنواره صفاها و خاطره‌ها. دوران حضور همگان در فیلم فجر و انطباق با فضای فرهنگی دهه ۱۳۶۰ و عصر ساعت‌ها ایستادن در صف جدید برای تماشای تار کوفسکی و دوران بحث‌های تمام‌شدنی دست‌اندازان کیمیاپی با طر‌ف‌داران مخملباف در صفاهای جشنواره. جشنواره‌های دهه ۱۳۶۰ با التهاب، شلوغی، گرما و حس و حال به یاد آورده می‌شود؛ دورانی که جشنواره فجر تنها آیین جمعی فرهنگی طبقه متوسط بود.

در حالی که جشنواره جهانی تهران نسبت چندانی با سینمای ایران نداشت و خیلی هم پذیرای فیلم ایرانی نبود، فیلم فجر با سینمای پس از انقلاب متولد شد. جشنواره، محلی برای جلوه و حضور فیلم‌های ایرانی بود که بعد از تحویلی بزرگ در جامعه، قرار بود مسیری متفاوت از گذشته را طی کند. نتیجه اینکه همیشه حال فیلم فجر با اوضاع سینمای ایران پیوند داشت. جشنواره فیلم فجر در ابتدای دهه ۱۳۶۰ متولد شد؛ هم‌زمان با تولد سینمای پس از انقلاب که میلادش نه در سال ۱۳۵۸ که از سال ۱۳۶۲ بود و جشنواره فجر از بهمن ۱۳۶۱ کارش را آغاز کرده و در همان گام اول نشان داده بود نسبتی با فیلم‌های ساخته‌شده در فاصله سال‌های اول پیروزی انقلاب ندارد. بی دلیل نبود که نخستین دوره فیلم فجر، هیچ برگزیده‌ای در بخش فیلم‌های بلند نداشت. خط قرمزی که در دوره اول بر فیلم‌های حرفه‌ای ایرانی کشیده شد، تناقضی را که میان عملکرد سینما و خواست مدیریت فرهنگی وجود داشت نمایان کرد. در واقع جشنواره فجر از دوره دومش شروع شد؛ از سال ۱۳۶۲ که تیم فخرالدین انوار و سعیدمحمد بهشتی سکان هدایت سینمای ایران را بر عهده گرفت. از دوره‌ای که جشنواره بر تولید داخلی متمرکز شد و بخش بین‌الملل را حذف کرد. مدیریت به‌دنبال شکل دادن سینمایی بود که نسبتی با گذشته نداشته باشد که نه فیلم‌سازی باشد و نه موج‌نو. اینکه در سال‌های بعد چقدر این اتفاق رخ داد، داستانی دیگر است، ولی جشنواره فیلم فجر به‌عنوان بخشی مهم از اعمال سیاست هدایت و حمایت در خدمت مدیریت فرهنگی قرار گرفت.

سینما آذین، جشنواره فیلم فجر بهمن ۱۳۶۷

فیلم‌ها

بدون اعلام برگزیدگان

پلان ۱

اولین دوره جشنواره فیلم فجر با حضور ۵۵ فیلم «خط قرمز» (مسعود کیمیایی)، «مرگ یزدگرد» (بهرام بیضایی)، «حاجی واشنگتن» (علی حاتمی)، «شباح» (رضا میرلوحی) و «سقیف» (فریبرز صالح) در بخش مسابقه فیلم‌های بلند برگزار شد. برای نخستین و آخرین بار در تاریخ جشنواره فجر، فیلم‌های ایرانی و خارجی در یک بخش قرار گرفتند و باز هم برای نخستین و آخرین بار، هیچ برگزیده‌ای در بخش فیلم‌های بلند معرفی نشد. ظاهراً نامزدهای دریافت جایزه هم مشخص شده بود ولی در آخرین لحظات وزارت ارشاد به‌عنوان متولی، جشنواره تصمیم گرفت برگزیده‌ای در بخش فیلم‌های بلند نداشته باشد.

لوح زرین وارد می‌شود

پلان ۲

در دومین دوره جشنواره فیلم فجر، یک گام به جلو برداشته شد و به برگزیدگان لوح زرین تعلق گرفت. در جشنواره دوم اما جای یک جایزه خالی ماند و هیأت داوران هیچ بازبرگ‌زنی را شایسته دریافت لوح زرین ندانست. سال ۶۲ هنوز تکلیف شیوه حضور زنان در سینمای ایران خیلی مشخص نبود و داوران جشنواره دوم ترجیح دادند هیچ بازبرگ‌زنی را به‌عنوان برگزیده لوح زرین انتخاب نکنند. البته مرور فیلم‌های جشنواره دوم نشان می‌دهد که بازبرگ‌زنی نقش‌زن شاخصی هم در این دوره حضور نداشته است. جایزه لوح زرین تا جشنواره هفتم داوران دوم و بعد جای خود را به سیم‌رغ بلورین داد.

صدابرداری سر صحنه

پلان ۳

روح صدابرداری سر صحنه به‌عنوان یکی از اهداف مدیریت سینما از میانه‌های دهه ۶۰ به مرور در دستور کار مدیریت سینما قرار گرفت. در جشنواره پنجم برای نخستین بار به صدابرداری سر صحنه جایزه تعلق گرفت؛ جایزه‌ای که البته بیشتر بار تشویقی داشت. لوح‌زرین جایزه ویژه هیأت‌داوران برای بهترین صدابرداری اهدا شد به جهانگیر میر شکاری، اصغر شاهرودی و بهروز معاونیان برای فیلم‌های «خانه دوست کجاست» و «چاره‌نشین‌ها».

مولودرام بسازید

پلان ۴

الگوسازی از طریق اهدای جوایز جشنواره یکی از اهداف مهم فجر در دهه ۶۰ بود. اهدای جایزه بهترین فیلم به «مترسک» (حسن محمدرزاده) در جشنواره سوم بعد از اینکه در جشنواره دوم هیأت‌داوران هیچ فیلمی را شایسته دریافت لوح‌زرین بهترین فیلم ندانسته بود در کنار اهدای چندین جایزه به «گل‌های داوودی» این پیام را به فیلمسازان منتقل می‌کرد که مولودرام بسازید. در جشنواره پنجم هم فیلم «پدر بزرگ» برنده جایزه بهترین فیلمنامه شد.

توجه به نسل تازه سینماگران

پلان ۵

در غیبت فیلمسازان قدیمی که معاون رسمی‌اش از آنها انتقاد و بر تربیت نسل تازه سینماگران تأکید کرد، جشنواره فیلم فجر به محلی برای درخشش فیلمسازان تازه‌نفس تبدیل شد. وقتی داوران جشنواره «جاده‌های سرد» (مسعود جعفری جوزانی) و «تنوره دیو» (کیانوش عبیاری) را به‌عنوان نخستین ساخته سازندگان تحول‌گرفته و جای فیلمبردارانی چون علی‌زارین دست، درج جشنواره سوم لوح زرین بهترین فیلمبردار را به توح منصور و محمود کلاری برای «جاده‌های سرد» اهدا کردند، مشخص بود که سیاست داوران بر مبنای توجه به جوانان بنا شده است.

تلاقی نسل‌ها

پلان ۶

بعد از نخستین دوره جشنواره فیلم فجر که با حضور کارگردان‌های نسل اولی (کیمیایی، بیضایی و حاتمی) برپا شد، در دوره‌های دوم، سوم و چهارم عرصه بیشتر در اختیار نسل تازه سینماگران پس از انقلاب قرار گرفت. البته در دوره دوم «کمال‌الملک» علی حاتمی و «دومی‌ها» از کیارستمی به نمایش در آمدند. وقتی مدیریت سینما به این نتیجه رسید که حذف کارگردان‌های موج‌نویی سیاست مناسبی نیست، در جشنواره پنجم ناصر تقوایی بسا «ناخدا خورشید»، داریوش مهرجویی با «چاره‌نشین‌ها»، عباس کیارستمی با «خانه دوست کجاست؟» و مسعود کیمیایی با «تیغ و ابریشم» کنار فیلمسازان نسل انقلاب به جشنواره آمدند؛ اتفاقی که به جشنواره رونق داد.

جشنواره جشنواره‌ها

پلان ۷

در اواخر دهه ۶۰ پایان جنگ تحمیلی و کاهش محدودیت‌ها با بلوغ سینمای هدایتی-حمایتی همراه شد تا هشتمین جشنواره فیلم فجر به‌ترین جشنواره دهه ۶۰ تبدیل شود. تعدادی از بهترین و شاخص‌ترین فیلم‌های سینمای پس از انقلاب در این دوره به نمایش درآمدند: «دندان مار» (مسعود کیمیایی)، «هامون» (داریوش مهرجویی)، «کلوزآپ» (عباس کیارستمی)، «مادر» (علی حاتمی)، «مهاجر» (ابراهیم حاتمی کیا) و... «ای ایران» (ناصر تقوایی) هم که گفته شد دیر آماده نمایش شده در بخش خارج از مسابقه به نمایش درآمد. چنین جشنواره پرستاره‌ای به‌ندرت در تاریخ فجر تکرار شد.

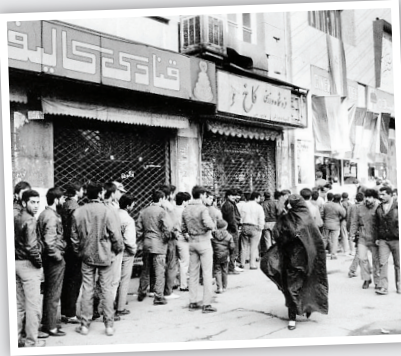
پرده آخر

پرده آخر ۴

آنچه از آن به‌عنوان دوران طلایی جشنواره‌های این دهه به‌خاطر جمعی تبدیل شده، از اواسط دهه ۱۳۶۰ شروع می‌شود. جشنواره فیلم فجر از دوره پنجم که مصادف شد با بازگشت فیلمسازان موج‌نو، اوج گرفت. بازگشت قدیمی‌ها در کنار رشد کیفی فیلمسازان پس از انقلاب، آسمان فجر را پرستاره کرد. سینمای پس از انقلاب براساس آنچه معمارانش بنا کرده بودند از میانه‌های دهه ۱۳۶۰ رشد کرد و طبیعتاً جشنواره هم به رونق و شکوفایی رسید. با پایان جنگ و تغییر شرایط جشنواره فیلم فجر آیینی بود که حتی جنگ هم گشایشی ایجاد شد که نتیجه‌اش را می‌شد در دوره هشتم دید؛ جشنواره‌ای که میزان تعدادی از بهترین فیلم‌های سینمای پس از انقلاب بود و به همین دلیل بعدها جشنواره جشنواره لقب گرفت. در انتهای این دهه، گذر از گفتمان عدالت‌خواه به گفتمان توسعه و گذر از دوران دفاع‌مقدس به عصر سازندگی، با انبوه تحولات اجتماعی و سیاسی، فضای فرهنگی کشور را هم متأثر کرد و پیش و پیش از هر چیز سینمای ایران را و به تبعش جشنواره‌ای که آینه تمام‌نمای این سینما بود. آخرین جشنواره این دهه جنگی‌ترین دوره‌اش از کار درآمد و در دانه مدیریت سینما وقت در این سال‌ها با «خانه‌تکانی‌های روحی» ش. شهر برای اولین بار به یک کمدهی («آپارتمان شماره ۱۳») سیم‌رغ بلورین بهترین فیلم را اهدا کرد و بقیه جوایز را به فیلم فن‌سالارانه، هنری و غیرایدئولوژیک «پرده آخر».

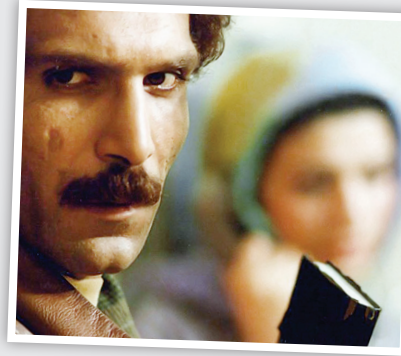
منش کامل را در مستحضری ۱۳ بخوانید

برگزاری جشنواره زیر آتش بمباران ۳

جشنواره‌های دهه ۱۳۶۰ جز در دوره‌های هشتم و نهم در سال‌های جنگ برگزار شد. کشوری که درگیر جنگ تحمیلی بود و اولویت کشور و نظام هم طبیعتاً جنگ و جبهه بود، چگونه جشنواره برگزار می‌کرد؟ دوره‌های اول تا چهارم جشنواره در پایتخت که دور از آتش دشمن قرار داشت، برگزار شد، ولی در دوره پنجم، جشنواره سراسری شد؛ در شرایطی که بسیاری از شهرها زیر آتش بمباران قرار داشتند. جشنواره فیلم فجر آیینی بود که حتی جنگ هم نمی‌توانست متوقفش کند. قطعی بری، آذیر قرمز و بمباران برقرار بود و جشنواره فیلم فجر هم دورانی که هم تسلیحات جنگی وارد کشور می‌شد و هم تجهیزات و ملزومات فیلمسازی. هم گلوله و هم نگاتیو. هم صف‌های اعزام به جبهه شلوغ بود و هم صف‌های جشنواره طولانی. وقتی جنگ به شهرها کشیده شده بود و عملیات پشت عملیات برگزار می‌شد، طبیعی بود که جایزه بهترین فیلم جشنواره پنجم هم در حضور بزرگان، به فیلم دفاع‌مقدس «پرواز در شب» رسول ملاقلی‌پور برسد. از ۹ جشنواره‌ای که در این دهه برگزار شد، در ۵ دوره داوران هیچ فیلمی را به‌عنوان برگزیده معرفی نکردند و نخستین فیلمی که لوح زرین بهترین فیلم جشنواره فجر را گرفت، فیلمی دفاع‌مقدسی بود؛ چنان‌که در دوره هشتم هم با اینکه بیشتر جوایز اصلی به «هامون» مهرجویی اختصاص یافته بود، «مهاجر» حاتمی کیا جایزه بهترین فیلم را دریافت کرد.

ناروتی

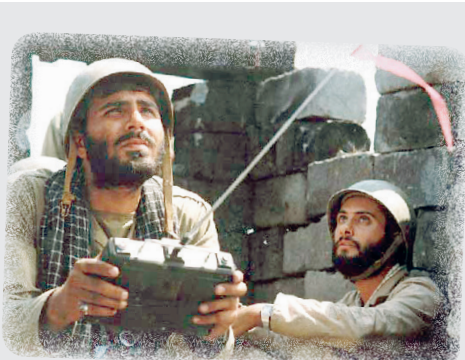

همه راه‌ها به فیلم فجر ختم می‌شود ۲

«حضور در جشنواره فیلم فجر پیش شرط گرفتن پروانه نمایش و آکران» همین بند کافی بود تا همه تولیدات سالانه سینمای ایران راهی جشنواره شوند. اینگونه بود که جشنواره فیلم فجر آینه تمام‌نمای سینمای ایران لقب گرفت. اگر فیلمی به هر دلیل به جشنواره نمی‌رسید باید یک سال صبر می‌کرد و در دوره بعدی حضور می‌یافت تا بتواند آکران عمومی شود. اینکه هیچ فیلمی بدون شرکت در جشنواره فیلم فجر نمی‌توانست رنگ پرده را به خود ببیند، تصمیم مدیریت برای رونق این فستیوال بود و هم نشان می‌داد جشنواره فیلم فجر بخشی مهم و استراتژیک از سیاست‌های سینمایی رسمی است. تشویق و احیای تنبیهی اگر در کار بود، ابتدا در فیلم فجر اعمال می‌شد. در نظام درجه‌بندی فیلم‌ها که از سال ۱۳۶۶ اجرایی شد، فیلم‌های برگزیده جشنواره همیشه درجه کیفی «الف» می‌گرفتند؛ فیلم‌هایی که در بخش مسابقه سینمای ایران جشنواره به نمایش استانداردهای فستیوال‌های سینمایی را بیشتر رعایت می‌کرد و منظم‌تر و منسجم‌تر از آنچه در سال‌های بعد شاهدش شدیم، برگزار می‌شد؛ جشنواره‌ای که دبیری ثابت و سیاست‌هایی معلوم و مشخص داشت و این سیاست‌ها نه فقط در بخش مسابقه سینمای ایران که در بزرگداشت‌ها و بخش‌های بین‌الملل هم قابل مشاهده بود؛ جشنواره فجر در دهه اول مسیر مشخص و معینی را می‌پیمود و در خدمت سینمای هدایتی-نظارتی و تبلور بخش «سینمای نوین ایران» بود.

«آپارتمان شماره ۱۳» فیلم برگزیده جشنواره نهم

«مهاجر» فیلم برگزیده جشنواره هشتم

«در مسیر تند باد» فیلم برگزیده جشنواره هفتم

«پرواز در شب» فیلم برگزیده جشنواره پنجم